

International Journal of Social, Political and Economic Research

IJOSPER

ISSN: 2667-8810 (Online)

ijosper.uk

OPEN ACCESS

Original Article

Article No: 20_V7_I2_A2

DOI: doi.org/10.46291/IJOSPERvol7iss2pp105-124

Düzensiz Göç Bağlamında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Geri Kabul Anlaşmaları (Irregular Migration in the Context of Turkey and European Union Relations: Readmission Agreements)

Ali Erdem*

Merve Atalay**

Ferat Kaya***

* Corresponding author, Akdeniz
University Faculty of Economics
and Administrative Sciences.
Department of Political Science and
Public Administration
Email: eral557@gmail.com

** Akdeniz University Institute of
Social Sciences, Department of
Public Administration
Email:
atalay__merve@hotmail.com

*** Dicle University, The School of
Foreign Languages
Email: feratkaya78@hotmail.com

Özet

Göç, en genel tanımı ile insanların çeşitli sebeplere bağlı olarak bir yerden bir yere taşınma eylemini ifade etmektedir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren karşılaşılan göç hareketlerine bugün milyonlarca insan katılmaktadır. Göç konusunda önemli bir noktayı göç ettikleri ülkelerin yasalarına uygun şekilde topraklara giriş yapmayan ve topraklarda bulunmayan kişiler oluşturmaktadır. “Düzensiz göç” ve “düzensiz göçmen” kavramları ile ifade edilen bu göç türü ve göçmenler küresel bir soruna işaret etmektedir. Suriye İç Krizi sonrası göç eden milyonlarca insan dünyanın göç tarihine yeni bir boyut katmışlardır. Krizin sınır kapısında “açık kapı politikası” benimseyen Türkiye ve yaşam şartları nedeni ile en önemli hedef olan Avrupa Birliği bu dönemin göç hareketlerinden en çok etkilenen taraflar olmaktadır. Kendilerine yönelen göç hareketleri Avrupa Birliği’ni de harekete geçirmiştir. Nitekim bu kapsamda, düzensiz göç rotasında yer alan ve Avrupa Birliği’ne komşu olan Türkiye, hem barındırdığı göçmenler hem de coğrafi konumu itibari ile Avrupa Birliği ile göç konusunda çeşitli anlaşmalara gidebilmektedir. Düzensiz göçmenlerin iadelerini düzenleyen Geri Kabul Anlaşmaları iki tarafın son dönem ilişkilerinde düzensiz göç karşı atılmış en önemli ortak adımdır.

Abstract:

In its most general definition, migration refers to the action of people moving from one place to another for various reasons. Today, millions of people participate in migration movements that have been encountered since the early periods of history. An important point in migration is the people who do not enter and are not in the land in accordance with the laws of the countries they migrate to. This type of immigration and immigrants, expressed by the terms "irregular immigration" and "irregular immigrant", point to a global problem.

Millions of people who migrated after the Syrian Crisis have added a new dimension to the world's migration history. Turkey, which is bordered by the crisis and adopt the "open door policy" and The European Union, which is the most important target due to living conditions, is the parties most affected by the migration movements of this period. The migration movements directed towards them also mobilized the European Union. Indeed, in this context, Turkey which is located in the irregular migration routes and neighboring European Union, due to the immigrants it hosts and its geographical location, it can make various agreements with the European Union on immigration. Readmission Agreements, which regulate return of irregular migrants, are the most important common step towards irregular migration in the late relations of the two sides.

Anahtar Kelimeler:

Düzensiz Göç, Türkiye, Avrupa Birliği, Geri Kabul Anlaşmaları

Key Words:

Irregular Migration, Turkey, the European Union, the Readmission Agreements

1. Giriş

Günümüz göç hareketlerinin boyutu göz önüne alınarak “Göçler Çağı” olarak da adlandırılmaktadır. Göçün yoğunluğu ve nüfusu hem göç veren hem göç alan ülkeleri etkilemektedir. Özellikle 1970’li yıllarda meydana gelen OPEC Krizi kaynaklı ekonomik krizlerin göçmenlere olan tutumun değişmesi ile sonuçlanması, göç hareketlerinin seyrini de değiştirmiştir. Artık daha sıkı yasa ve sınırlara sahip olan hedef ülkeler karşısında kitlesel olarak düzensiz göç hareketlerinde artışlar gözlemlenmiştir. Özellikle Orta Doğu, Afrika gibi siyasi ve ekonomik krizlerin yaşandığı bölgelerden daha iyi yaşam koşullarına sahip ülkelere doğru gerçekleşen düzensiz göçler son dönemin küresel sorunları arasında yerini almıştır.

Suriye Krizi sonrasında meydana gelen göçler ise tüm dünyanın göç politikalarını ve algısını etkilemiştir. Bu Krizin tetiklediği göç hareketlerinden en çok etkilenenler arasında Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) yer almaktadır. Sınır kapılarını göçmenlere açan Türkiye, krizin başlangıcından itibaren göç gerçeği ile yüzleşmekte iken, AB özellikle düzensiz göç hareketleri rotasını kendisine yönelttiği andan sonra harekete geçmiştir.

Üye ülkeler arasında göçmenlerin sorumluluğuna dair tartışmalar, maddi yükümlülük ve dayanışma sorunları göstermiştir ki, dünyanın en refah, en güvenli, en güçlü ekonomileri arasında sayılan Avrupa ülkeleri dahi göç karşısında yetersiz kalmıştır. Milyonlarca göçmenin yer aldığı göç hareketleri karşısında uluslararası ve ikili adımların atılması ise kaçınılmaz olmuştur. Nitekim göç hareketlerinin yoğunluğu ve sürekliliği göstermektedir ki, göç sorunu sınır tanımamakta ve ülkelerin kendi çözüm yolları ile aşılamamaktadır.

Son dönemde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin göç çerçevesinde derinleşmesi de Avrupa Birliği’nin düzensiz göç ile mücadelesi kapsamında gerçekleşmiştir. Düzensiz göç hareketlerini ve düzensiz göçmenleri kendi sınırlarından uzakta denetim altında tutmak isteyen AB, bu amaçla Türkiye ile Geri Kabul Anlaşması imzalamıştır. Düzensiz göçmenlerin iade koşulları ve süreçlerini düzenleyen bu anlaşma ile AB özellikle kıyı ülkelerden kendisine yönelen düzensiz göç akınlarını yönetme çabasını gösterirken, Türkiye bir teşvik olarak sunulan vize serbestini sağlamaya çalışmıştır. Bu çalışmada da öncelikli olarak düzensiz göç olgusuna yer verilerek, bu çerçevede Türkiye ve Avrupa Birliği incelenmekte ve temel olarak da Türkiye ile AB arasında imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma” incelenmektedir.

2. Düzensiz Göç Kavramına Bakış

Kimi yazarlar Kavimler Göçü’nü dünya göç tarihinin başlangıcı olarak kabul etse, göç başlangıç noktası kesin tarihlerle belirlenemeyecek kadar eski bir olgudur. İlk dönemlerden

itibaren zamanla nedenlerinin çeşitliliği artmakla birlikte, daha iyi yaşam koşulları, daha iyi iklim şartları, güvenli yaşam alanı arayışları gibi sebeplerle göç etmişlerdir. Shrestha'ya (1987: 329) göre:

“İnsanlık tarihi, belirli ekonomik ve siyasi hedefleri başarmak için oluşturulan kurumsal politikalar ve bireylerin kurumsal politikaların sınırlamalarından çıkarak kendi kaderlerini kontrol etme çabaları arasındaki şiddetli rekabet tarihidir. Kurumsal hedefler ve bireysel ihtiyaçlar ve istekler arasındaki bu çatışmanın kendini gösterdiği en göze çarpan alan da göçtür.”

Günümüzde ise ulaştığı sayılar ve oranlar göz önüne alınarak, küresel anlamda göç en önemli olgulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi sınırları dahilinde göç hareketleri dahi ülkelerin yapısını etkilerken, bugün milyonlarca insan kendi sınırları dışına göç etmekte ve etkileri daha büyük olmaktadır. “Uluslararası göç” olarak kavramlaştırılan, kendi vatanlarının sınırları dışında göç etme hareketi, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından “Kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları” olarak ifade edilmektedir (Perruchoud ve Redpath, 2013: 88). Uluslararası göç çerçevesinde göçmenler kendi ülkelerinin sınırlarını dışına çıkmakta, başka bir ülkenin sınırlarına dahil olmaktadır. Çalışmanın konusu bağlamında önemli olan nokta bu kişilerin diğer ülkelerin sınırlarına giriş, sınırları dahilinde ikamet etme, çalışma ya da kalış süreleri gibi unsurlarıdır. Göç edilen ülkenin sınırlarına dahil olma süreci uluslararası göç içerisinde “düzenli/düzensiz göç” ve “düzenli/düzensiz göçmen” ayrımını yaratmaktadır.

IOM Göç Sözlüğü tarafından düzenli göç “Tanınan, izin verilen yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç” olarak tanımlanırken; düzensiz göç “Gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen hareketlilikler” olarak tanımlanır. Düzensiz göç tanımından hareketle düzensiz göçmenler de “Yasadışı giriş, giriş koşullarının ihlali veya vizenin geçerlilik tarihinin sona ermesi yüzünden transit veya ev sahibi ülkede hukuki statüden yoksun kişi” olarak kabul edilmektedir (Perruchoud ve Redpath, 2013:26-27). Düzensiz göç kavramı içerisinde üç temel yasal olmayan tarafı kapsamaktadır: hedef ülkeler, kaynak ülkeler ve transit ülkeler. Düzensiz göçmenler hedef ülkeler için topraklarına yasal olmayan şekilde göç eden veya yasal şekilde giriş yapıp yasal sürede çıkmayan kişileri ifade etmektedir. Kaynak ülkeler açısından düzensiz göçmen gerekli düzenlemelere uygun olmadan sınırları geçen kişileri göstermektedir. Transit ülkeler için ise düzensiz göçmenler, kaynak ülkelerden hedef ülkelere göç sürecinde yasal ya yasadışı yollar ile bu ülkenin sınırlarına girip daha sonra çıkan kişiler için kullanılmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı, <http://www.goc.gov.tr>).

Reyhan Atasü Topcuoğlu (2016: 11) düzensiz göçlerin oluşmasını yasal göçmenlere ve göç yollarına karşı kısıtlayıcı politikalar, topraklarında çalışmak için izin belgelerinde çıkarılan

zorluklar gibi sebeplere bağlamaktadır. Ülkelerin göç karşısında ürettiği politikalar ve göçlere neden olan asıl sorunlara çözüm yolları bulamamak düzensiz göçün gittikçe artmasına neden olmaktadır. Özellikle zorunlu nedenlere bağlı olarak göç eden bireyler, yasal yolların kapandığı noktada düzensiz göç hareketlerine katılmaktadır. Yasal yollar ile hedef ülkeye giriş yapamayan göçmenler yasadışı yollardan giriş yapmakta veya yasal olarak giriş yaptıktan sonra yasadışı yollarla ülkede kalmaya devam etmektedir. Özetle, düzensiz göçün gerçekleşebileceği koşullar girişin yasal olduğu fakat ikamet ve çalışmanın yasadışı olduğu; girişlerin, ikamet ve çalışmanın yasadışı olduğu durumlar gibi sıralanabilmektedir (Şemşit, 2018: 282):

Samers (2001: 131-132) düzensiz göç ile devlet arasında temel ilişkinin, aslında düzensiz göçün devletler tarafından neyin yasal kabul edildiği ile ilintili olduğunu belirtmektedir. Yani, bir devlet neyi yasal kabul ediyor ya da etmiyorsa düzensiz göç buna göre belirlenmektedir. Devletin belirlediği düzenlemelerin dışında ülkeye giriş, kalış, çalışma, ikamet gerçekleşiyorsa düzensiz göç tanımlanmaktadır. Bu sebeple düzensiz göçün hangi şartlar ile gerçekleştiği ülkenin yasalarına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Düzensiz göç ile ilgili önemli bir tartışma konusunu bu kişilere verilen tanımlama oluşturmaktadır. “Yasadışı” olarak da tanımlanan bu kişilere yapılan bu atıfta yasadışı olan şeyin, göçü gerçekleştiren bireyin kendisi değil de o kişinin ülkeye girişi oturumu ve çalışma şekli olması nedeni ile tartışılmaktadır (Düvell, 2006: 29). Ülkeye giriş anından itibaren yasadışı kabul edilen bu insanlara karşı düzenlemeler de meşruluk kazanmaktadır. Ayrıca yasadışı olarak, hukuksal arenadan da dışlanmaktadır (Atasü Topcuoğlu, 2016: 14). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme gibi göçmenler ile ilgili uluslararası sözleşmeler bulunmakla birlikte düzensiz göçmenlere karşı yapılan uygulamalar göstermektedir, öncelik insanlardan çok devletlerin kendi politikalarına göre şekillenmektedir.

Her devlet kendi uygulama, politika ve yasalarını gerçekleştirmekle birlikte düzensiz göçün neden olduğu sorunlar devletlerin kendi içerisinde çözebileceği noktayı aşmıştır. Bu nedenle düzensiz göçe karşı devletlerarası ya da uluslararası çözüm arayışlarına gidilmektedir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan geri kabul anlaşmaları da bu amaca yönelik çabalardan birisidir. Nitekim, düzensiz göç hareketlerinin yoğunlukla hedefinde yer alan AB topraklarına yönelen düzen göç akınları karşısında çeşitli işbirliği ve ortak adımlar ile mücadele etmeye yoluna da başvurabilmektedir. Kimi yazarlara göre Avrupa'nın bu göç akınlarını kontrol edememesi Avrupa'nın sınırları üzerinde kontrolünü yitirdiğine işaret etmektedir (Atasü Topcuoğlu, 2016: 9). Üye ülkeler arasında Brexit, Kota sınırlaması, Dublin Sistemi'nin askıya

alınması gibi çeşitli krizlere neden olan göç AB'nin geleceğini tehdit eden bir unsur olarak da tartışılmaktadır.

Düzensiz göçün etkilediği bir diğer taraf olarak Türkiye ise 1990'lardan itibaren göç alan ve göç veren bir ülke konumdadır. Fakat Suriye Krizi sonrası Doğu sınırlarında komşu olan Türkiye, hem komşu olarak hem de Ege ve Akdeniz sahillerinden Avrupa'ya düzensiz göçler için uygun denizyoluna sahip olması nedeni ile düzensiz göç akınlarına coğrafi zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda Türkiye hem hedef hem Avrupa rotasında transit ülke olarak yer almaktadır.

Yukarıda açıklanan sebepler ile düzensiz göç ile mücadelede Avrupa Birliği ile Türkiye arasında atılacak adımlar olağandışı bir durum olarak değerlendirmek mümkün değildir. Nitekim her iki tarafta düzensiz göç akınlarının önemli aktörleri olarak, bu olgudan etkilenmekte ve buna göre göç yasa ve uygulamalarını gerçekleştirmektedir.

3. Düzensiz Göç Karşısında Avrupa Birliği Ve Türkiye İlişkileri

Ekonomik işbirliği temelinde oluşturulan Avrupa Birliği'nin günümüzde karşılaştığı en temel sorunlardan biri düzensiz göç hareketleridir. Kendi ülkeleri dışında yaşam alanı arayan binlerce göçmen açısından Avrupa Birliği üye ülkeleri sahip olduğu güçlü ekonomisi, refah seviyesi, yaşam standartları ve insan güvenliği gibi temel sebeplerle en önemli hedef ülkeler arasında yer almaktadır.

Göçmenlerin hedef ülkeleri arasındaki Avrupa Birliği ülkeleri tarihinde göç ve göçmenlere bakış açısı her zaman bugünkü şeklinde ilerlememiştir. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir yapılanmaya giden Avrupa ülkeleri "misafir işçiler" olarak göçmenlere kapılarını açmışlardır. Göçmenlere işgücü anlamında ihtiyaç duyan üye ülkeler bu dönemde göçmenlere karşı herhangi bir olumsuz görüş beslememiş, dolayısı ile Avrupa Birliği açısından göç hareketleri sorun olarak görülmemiştir. Tabii bu dönemde dikkat edilmesi gereken husus ise bu dönem göçmenlerin "misafir" olarak kabul edilmesidir. Nitekim, işgücü ihtiyacı giderildiği ya da istenildiği zaman göçmenlerin geri dönecekleri de düşünülmüştür.

1973 yılında başlayan "OPEC Krizi" olarak da adlandırılan petrol krizi ise ülkelerin ekonomilerinin yanında göçmenlere bakış açısında da değişikliklere yol açmıştır. Bu krizin yükselttiği ekonomik sorunların etkisiyle girilen durgunluk dönemlerindeki işsizlik oranları, üretim teknolojilerindeki ilerleme nedeni ile işçilerin profillerinin değişmesi göçmenlere duyulan ihtiyacın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu nedenle göçmenler istenilen ve ihtiyaç duyulan kişiler olmaktan çıkmış, kapılar kapatılmıştır (Duruel, 2017: 3). Bu noktadaki algı değişikliği ile de artık sığınmacılar ve göçmenler insani yardım gerektiren, ülke

ekonomisinin gelişmesi için çalışan insanlardan çok, ülkenin kaynaklarından sosyal olarak yararlanmaya çalışan toplumsal düzen için tehlike arz eden kişilere dönmeye başlamıştır (ORSAM, 2012: 13). Göçmenlere karşı gelişen bu olumsuz tavır Avrupa Birliği nezdinde de göç sorunu olarak gündeme gelmiş ve ortak politikalar anlamında ilk adımlar atılmıştır.

Avrupa Birliği'nin anlaşma tarihinde Maastricht Antlaşması, Amsterdam Anlaşması, Tampere Zirvesi gibi devam eden önemli çeşitli anlaşma ve politikalar bulunmakla birlikte, çalışmanın konusu bağlamında sınır ülkelerine yüklediği sorumluluk açısından Dublin Sözleşmesi ve Avrupa Birliği üye ülkelerinin dış sınırlarını kontrolüne verdiği önemi anlamak açısından Schengen Anlaşması ayrı bir önem taşımaktadır.

Avrupa Birliği üye ülkelerinin göç karşısında attığı ilk adımlardan birisi Schengen Anlaşması'dır. 1985 yılında Avrupa Toplulukları'na üye olan ülkeler tarafından (Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya, Lüksemburg) imzalanan Anlaşma, AB içinde sınırları belirsizleştirirken, dış sınırların daha da güçlenmesine neden olmuştur. Güvenlik konusunda iç sınırlarını gevşeten AB ülkeleri güvenliği, dış sınırları daha da sağlam kontroller ile sağlamayı hedeflemiştir.

Avrupa Birliği'nin göç karşısında, hala kimi zaman tartışmalara neden olan adımlarından birisi Dublin Sözleşmesi'dir. 1997 yılında yürürlüğe konulan bu Sözleşme, Avrupa Birliği üye ülkelerinin sığınma başvurularında nasıl bir uygulama geliştireceğini göstermektedir. Dublin Sözleşmesi sığınma başvurularının incelenmesini, topraklarına giriş yapılan ülkeye yüklemektedir. Bu durumda sığınma başvuruları Birlik çapında sadece topraklarına giriş yapılan ülke tarafından değerlendirilmekte, fakat bu durum krizlere sebep olmaktadır. Nitekim, bu sisteme göre sığınma başvurularının baskısı daha çok sınır ülkelerde hissedilmektedir. Dublin Sistemi'nde 2003 yılında çeşitli iyileştirilmelere gidilmekle birlikte, özellikle Yunanistan gibi sınır ülkelerin, kendilerine yönelen binlerce göçmen karşısında uygulamada bu Sistemi askıya aldığı da görülmektedir.

Yukarıda bahsi geçen sözleşmeler de göz önünde tutularak, Avrupa Birliği'nin son dönemde özellikle düzensiz göçe karşı geliştirdiği uygulama ve politikalarda göze çarpan iki temel bulunmaktadır. Bunlardan biri "Güvenlikleştirme" politikasıdır. Arslan'a (2012: 44-60) göre "güvenlikleştirme", belirli bir konuya olağandışı tehdit unsuruymuş gibi yaklaşarak resmi ve yerleşik mekanizmaların dışında olağanüstü önlemler almak anlamına gelmektedir. Bu noktada Avrupa Birliği'nin yeni kontrol yapıları olarak Avrupa Polis Ofisi (EUROPOL), sınır denetiminde operasyonları gerçekleştiren Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi için Operasyonel İşbirliği Ajansı (FRONTEX) gibi uygulamalar Avrupa göç

politikasının zeminini hazırlayan güvenlikleştirme adımları olarak da görülmektedir (Güleç, 2015: 90).

Çalışmanın konusu açısından daha çok önem arz eden kavram ise “dışsallaştırma”dır. AB’nin uyguladığı dışsallaştırma, sınırları içerisinde krizlere neden olan göç konusunda AB’nin denetimi Avrupa’nın sınırlarının dışında yapmasını ifade etmektedir. AB göç sınırlarını kendi sınırlarından uzağa taşıyarak, göç hareketlerini kendi sınırlarına ulaşmadan engellemeyi ya da kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Bu durumda göç hareketleri üçüncü ülkelerin sınırları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

AB’nin göçü dışsallaştırma politikalarının en belirgin olduğu dönem kuşkusuz Suriye Krizi ile tetiklenmiştir. Nitekim, Suriye’de iç savaştan kaçan milyonlarca insan düzensiz göçmen olarak AB sınırlarına dayanmıştır. Krizin ilk çıktığı dönemde sorunu kendi sınırlarından uzakta görmekle birlikte, zamanla anlaşılmıştır ki bu göç hareketi AB üye ülkelerinin de göç anlamında sorunlar yaşamasına neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Suriye’den kaçan insanların rotasının Avrupa’ya yönelmesi AB’nin de göç karşısında önemler almasına neden olmuştur. Özellikle Akdeniz ve Ege üzerinden gerçekleşen düzensiz göç akınları hem AB’nin göçü dışsallaştırma politikası çerçevesinde hem de Türkiye’nin Suriye ile AB arasında yer alan konumu bağlamında Türkiye ile AB arasında çeşitli adımların atılmasına neden olmuştur. AB’nin son dönemde, göç rotası açısından stratejik bir konumda yer alan Türkiye ile imzaladığı Geri Kabul Anlaşması da AB’nin dışsallaştırma politikaları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Türkiye’nin göç deneyimi ise kurulduğu günden itibaren devam etmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde muharebe çerçevesinde Türkiye’de bulunan gayrimüslim kesimin bir kısmı ile ülke sınırları dışında bulunan Türk ve Müslümanların belirli bir kesimi arasında karşılıklı göç gerçekleşmiştir. Aslında bu göç hareketi ile Türkiye’nin düşük kalan nüfusunu arttırma ve ulus-devlet isteği doğrultusunda türdeş nüfus yaratma amacı taşımıştır. Bu anlamda göç bir vizyon aracı olarak Cumhuriyet’in ulus-devlet sürecinde türdeş bir toplum yaratmak için kullanılmıştır (Güleç, 2015: 92). Türkiye’nin verdiği göçler 1960’lı yılların başında özellikle Almanya’ya göç şeklinde gerçekleşen işçi göçleri ise Türkiye’nin göç tarihinde önemli bir dönem teşkil etmiştir. Bugün hala önemli sayıda Türkün yaşadığı Almanya’ya göçlerin temelleri bu dönemde atılmıştır. Göç alma açısından ise Türkiye uluslararası göç hareketlerinin 1980 sonrası dönemde yoğunlaştığı görülmüştür. Fakat, Türkiye tarihinin hiçbir döneminde 2000’li yıllarda gerçekleşen göç hareketleri ile karşılaşılmamıştır. Suriye Krizi sonrası göçmenlere açık kapı politikası benimseyen Türkiye, büyük oranda Suriyelilerin oluşturduğu göçmenlere kapılarını açmasından sonra dünyanın en fazla göçmene ev sahipliği yapan ülkeleri

arasına girmiştir. Nisan ayında açıklanan son verilerde ise Türkiye’de sadece geçici koruma altındaki kayıtlı olan Suriyeli sığınmacıların sayısının 3 milyon 583 bin 584’e ulaştığı bildirilmektedir (“Türkiye’deki Suriyeli Sayısı”, 2020, multeciler.org.tr).

Kayıtlı göçmen sayısının milyonlarla ifade edildiği Türkiye’de, düzensiz göçmen sayıları ile ilgili kesin bir veri bulunmamakla birlikte, kayıtlı sayısı gibi yüksek rakamlarla ifade edilebilmektedir. Barındırdığı yüksek sayıdaki düzenli ve düzensiz göçmen sayısına da bağlı olarak, Türkiye’nin Avrupa sınırlarına komşu olması ve transit ülke olarak göçmenlerin Avrupa rotasında yer alması gibi nedenler ile son dönemlerde AB ile ilişkilerde göç konusu en önemli gündem maddesini oluşturmaktadır. Hem iki taraf arasındaki ilişkilerde hem de göçmenlerin durumu açısından, üretilen politika ve anlaşmalar, düzensiz göç kapsamında büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda önemli bir işbirliğini ve tartışmalı bir gündem maddesini geri kabul anlaşmaları oluşturmaktadır.

4. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Düzensiz Göç: Geri Kabul Anlaşmaları

Düzensiz göçe karşı güvenlikleştirme ve dışsallaştırma odaklı bir yaklaşım belirleyen AB, Schengen Anlaşması sonrası oluşturduğu üye ülkeler arası sınırsız, üçüncü ülkelere karşı daha sıkı sınırlara sahip bir “Kale Avrupası” (Fortress Europe) yaratmaktadır. Fakat, Avrupa Birliği sahip olduğu yaşam şartları, refah seviyesi gibi çeşitli sebepler ile günümüzde göç hareketlerinin önemli bir varış noktası olarak bunu korumakta zorlanmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği, özellikle düzensiz göç hareketleri karşısında çeşitli önemler almakta ve politikalar geliştirmektedir. Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında göç konusunda çeşitli çatışmaların yaşanmasının yanında, göçün kontrolü üzerinde ortak politikalar geliştirme yolunda da adımlar atılmaktadır. Avrupa Birliği’nin düzensiz göçe karşı bu yaklaşımını devam ettirebilmesi ve koruyabilmesi açısından geri kabul anlaşmaları önemli bir politik araç olarak yer almaktadır.

Avrupa Birliği sınırlarına dayanan kitlesel düzensiz göçlere karşı kullandığı çeşitli araçlar arasında, göçün dışsallaşması kapsamında da değerlendirilen “Geri Kabul Anlaşmaları” da bulunmaktadır. Geri kabul anlaşmaları en genel ifade ile bir ülkede yasadışı olarak bulunan kişilerin Anlaşma imzalanmış ise kaynak ya da transit ülkeye geri gönderilmesini düzenlemektedir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2018, www.ab.gov.tr). Daha ayrıntılı olacak şekilde, bir ülkeye yasal yollar ya da giriş kapıları dışında giriş yapmış veya yasal yollar ile giriş yapmış olsa dahi ikamet ya da çalışma gibi koşulları sağlayamama gibi sebeplerle artık ülke topraklarında bulunması yasal olmayan kişilerin geri gönderilmesini içeren anlaşmalara olarak tanımlanmaktadır (Duruel, 2017: 7).

Suriye Krizi ile artan ve milyonlar ile ifade edilen düzensiz göç dalgaları karşısında bir araç olarak kullanması dolayısı ile günümüzde daha sık gündeme gelmekle birlikte, geri kabul anlaşmaları uzun yıllardır Avrupa Birliği tarafından kullanılmaktadır. Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında ve sonrasında üye olmayan ülkelere genişleyecek şekilde imzalanan bu anlaşmalar 19. Yüzyıl başından itibaren Avrupa Birliği gündeminde yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde imzalanan ilk geri kabul anlaşmaları ile ülkeler kendi vatandaşları ile ilgili iade ve geri kabulleri düzenlerken, daha sonra imzalanan anlaşmalara üçüncü ülke vatandaşları da dahil edilmiştir.

Avrupa Birliği geri kabul anlaşmaları ile göç dalgalarına karşı üçüncü ülkelere de sorumluluk yüklemeyi amaçlamaktadır. AB bu şekilde düzensiz göç ile mücadele kapsamında, üçüncü ülkeler ile işbirliğine giderek düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesini hedeflemektedir. AB üçüncü ülkelere de sorumluluk yüklemenin yanında, üçüncü ülkeler tarafından bu anlaşmaların kabul edilmesi için, bir teşvik olarak da değerlendirilebilen vize kolaylaştırma anlaşmalarını da gündeme getirmektedir. Avrupa Birliği vize kolaylaştırma anlaşmaları ile geri kabul anlaşmaları ile ilgili olarak diğer tarafın çekince ve isteksizliğine karşılık bir teşvik sunmaktadır (Şemşit, 2010: 222).

Daha önceki bölümde yer alan Dublin Yönetmeliği çerçevesinde, düzensiz göçe daha çok maruz kalan sınır ülkeleri düzensiz göçün baskısı ile daha çok karşılaşmakta ve daha çok sorumluluk almaktadır. Özellikle Yunanistan gibi ülkelerin coğrafi konumu göz önüne alındığında düzensiz göçe karşı uygulamalarda, AB açısından Türkiye çok kritik bir ülke konumundadır. Nitekim, Akdeniz üzerinden oluşturulan yasadışı göç rotasında düzensiz göçmenlerin göç yolunda çoğunlukla Yunanistan'a ulaşmak için Türkiye'den geçmeleri gerekmektedir. Bu nedenle düzensiz göç rotasını Türkiye'de engellemek Yunanistan, dolayısı ile AB açısından baskıyı azaltmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle üye ülkeler arasında çeşitli krizlere sebep olan göç konusunda AB tarafından kriz dışsallaştırılarak, AB'ye yönelik düzensiz göçmen hareketliliğinin engellenmesi amacıyla, Türkiye ile yapılacak olan işbirliği çözüm olarak görülmektedir.

Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması sürecinde Arap Baharı ve devamında Suriye İç Savaşı ile devam eden olaylar neticesinde göç eden milyonlarca insanın yarattığı göç dalgası en önemli tetikleyici olmuştur. Nitekim, ilk olarak Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Türkiye'ye Geri Kabul Anlaşması 4 Mart 2003 tarihinde önerilmiş; 2005-2006 yıllarında dört tur müzakere edilen Geri Kabul Anlaşması taslağı, 2009 ve 2010 yıllarında teknik düzeyde görüşülmüştür. Müzakere sürecinde taraflar arasında çeşitli konularda ayrı düşüncelere sahip olunması nedeni ile süreç uzamış, 21 Haziran 2012'de paraflanma ile bu

süreç neticelenmiştir. Fakat müzakere sürecinde, Türkiye açısından büyük önem taşıyan vize muafiyetine ilişkin olarak Geri Kabul Anlaşması'nın onay ve imza süreci ile paralel yürütülmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur (Mercan, 2016: 13). Resmi adı “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma” olan Geri Kabul Anlaşması 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanmış; 01 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca taraflar vize muafiyeti için de Türkiye'nin gerçekleştirmesi gereken reformların yer aldığı bir yol haritasında da anlaşmışlardır (Şen ve Özkorul, 2016: 102). İmzalanan anlaşma ile birlikte “vize serbestisi diyalogu” süreci resmen başlamıştır. Anlaşmada 1 Ekim 2014 tarihi itibari Türk vatandaşlarının geri kabulü için yürürlüğe girmiş olup, 1 Ekim 2017 tarihi itibariyle üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişiler için de yürürlüğe gireceği şeklinde düzenlenmiş olmasına rağmen, Suriye Krizi'nin boyutu nedeni ile anlaşmanın yürürlük tarihlerinde değişikliğe gidilmiştir. Nitekim, 29 Kasım 2015'te gerçekleşen Türkiye-AB Zirvesi sonrasında Ortak Eylem Planı harekete geçirilmiştir. Bu Plan kapsamında Türkiye-AB üyelik sürecinin hızlandırılması, vize serbestisi için gereken kriterlerin yerine getirilmesi, Ekim 2016'da vize serbestisinin hedeflenmesi, “Sığınmacı Mali İmkani” ile Suriyeliler için kullanılmak adına Türkiye'ye 3 milyar avroluk mali yardımın yapılmasında anlaşılmıştır (Türkiye-AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisi, 2015, ab.gov.tr).

4.1 Geri Kabul Anlaşmasının İçeriği

Avrupa Birliği ile Türkiye arasından 16 Aralık 2013'te imzalanan Geri Kabul Anlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) Haziran ayında onaylandıktan sonra, 2014 Ekim ayında yürürlüğe girmiştir. İlgili Geri Kabul Anlaşması T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2018, www.ab.gov.tr) tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir:

“Yasadışı yollarla AB ülkelerine giden veya bu ülkelerde buldukları sırada yasadışı duruma düşen (örneğin, vize süresini geçiren) Türk vatandaşları ve Türkiye üzerinden Anlaşma'ya taraf diğer ülke veya ülke grubuna geçiş yapmış üçüncü ülke vatandaşlarının Anlaşma'da belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde Türkiye'ye geri alınmasını, Yasadışı yollarla AB ülkeleri üzerinden ülkemize gelen veya Türkiye'de buldukları sırada yasadışı duruma düşen AB üyesi ülkeler ve üçüncü ülke vatandaşlarının Anlaşma'da belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili AB ülkesine iade edilmesini düzenlemektedir.”

Türkiye'nin Geri Kabul Yükümlülükleri, Birliğin Geri Kabul Yükümlülükleri, Geri Kabul Usulü, Transit Geçiş İşlemleri, Masraflar, Verilerin Korunması ve Saklı Kalan Hükümler, Yürütme ve Uygulama ve Nihai Hükümler olmak üzere sekiz bölümden oluşan Anlaşmanın ilk maddesinde Tanımlar, ikinci maddesi ise Kapsamdan oluşmaktadır.

Anlaşmanın üçüncü maddesinde Türkiye'nin kendi vatandaşları ile ilgili geri kabul yükümlülüklerine yer verilmektedir. 3. Madde (Geri Kabul Anlaşması, 2014) uyarınca Türkiye, kendi vatandaşlarını Üye Devletin veya AB'nin yasal düzenlemeleri çerçevesinde ülkeye giriş, ikamet, çalışma gerçekleştirmemiş ise geri kabul etmektedir. Bu durum kişinin eşi ve reşit olmayan bekâr çocukları için de geçerli olmaktadır.

Anlaşmada yer alan 4. Maddeye (Geri Kabul Anlaşması, 2014) göre eğer Türkiye tarafından düzenlenmiş bir vizeye ya da ikamet iznine sahip ise; Türkiye topraklarında kaldıktan ya da transit geçiş yaptıktan sonra Üye Devlet topraklarına yasadışı giriş yapmış ise bu durumların kanıtlanması halinde Türkiye'nin üçüncü ülke vatandaşlarını ya da vatansız kişileri geri kabul etmektedir.

4.Maddenin 2. Fıkrasında (Geri Kabul Anlaşması, 2014) üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişinin sadece Türkiye'nin uluslararası bir havalimanı üzerinden hava yolu transitinde olması; Üye Devletin topraklarına girmeden önce ya da sonra giriş için vize vermesi; Üye Devlet'e vizesiz erişim hakkına sahip olması durumlarında Türkiye, geri kabul yükümlülüğünde bulunmamaktadır.

Anlaşmanın 5. Maddesine göre ise AB üye ülkelerinin vatandaşlarından Türkiye'de yasa dışı yollarla yollarla geçen ve Türkiye'de tespit edilen bu vatandaşların AB'ye geri gönderilmeleri gerekmekte ve AB'nin de bu insanları kabul etme yükümlülüğü bulunmaktadır (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.5)

6.madde ise AB açısından geri kabulleri düzenlemektedir. Buna göre, Türkiye topraklarına girme ya da bulunma için yasal koşulları sağlamayan kişiler Türkiye tarafından başvuru halinde geri kabul edilmektedir. Bu kişiler Üye Devlet tarafından düzenlenmiş geçerli bir vizeye sahip ise; Üye Devlet'in verdiği bir ikamet iznine sahip ise; veya talepte bulunulan Üye Devletin topraklarında kaldıktan veya topraklarından transit geçiş yaptıktan sonra Türkiye topraklarına yasadışı veya doğrudan giriş yapmış ise bu kişiler Türkiye'nin başvurusu ile AB Üye Devleti tarafından geri kabul edilmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.6). Aynı madde bu yükümlülüğün olmadığı durumları da düzenlemektedir. Buna göre üçüncü ülke vatandaşı ya da vatansız kişi Üye Devletin sadece uluslararası havalimanının aktarma sahasından geçmiş ise; veya Türkiye, bu kişilere topraklarına girmeden önce veya sonra vize ya da ikamet izni düzenlemiş ise; veya bu kişilerin Türkiye'ye vizesiz giriş hakkı bulunuyor ise bu kişiler geri kabul kapsamında değerlendirilmemektedir.

Anlaşmanın 7. maddesi Geri Kabul Üsullerinin yer aldığı 3. Bölümde yer almaktadır. 7.maddede de bu bağlamda ilkelere yer verilmektedir. Hızlandırılmış prosedüre yer verilen maddede Talepte Bulunulan Devletin topraklarından direkt olarak gelerek, sınırı yasal olmayan

şekilde geçen kişi doğrudan yasa dışı yollarla gelip sınır bölgesinde yakalanmışsa, hızlandırılmış prosedür uygulanmaktadır. Bu prosedür çerçevesinde talep eden ülke 3 gün içerisinde başvuruda bulunma ve talep edilen taraf ise 5 gün içerisinde yanıt vermekle yükümlüdür (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.7).

Geri Kabul Usulleri çerçevesinde 8. maddede geri kabul başvurusunun içeriği yer almaktadır. Geri kabule konu olan kişinin adı, soyadı, doğum tarihi gibi kimlik bilgileri; uyuğun kanıtı; mümkünse fotoğrafı gibi çeşitli içeriklerin geri kabul başvurusunda yer alması beklenmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md. 8).

Anlaşmanın 9. maddesinde uyruk ile ilgili kanıtlar yer almaktadır. Anlaşmanın Ek 1’inde belirtilen belgeler dahilinde, bu kişinin uyuğunun taraflarca kabul edileceği belirtilmektedir. Benzer şekilde madde 10’da ise üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişilere ilişkin kanıtlara yer verilerek Anlaşmanın Ek 3’ünde yer alan belgeler yoluyla gerçekleştirileceği belirtilmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md. 9 ve 10).

Anlaşmanın 11. maddesinde zamanlara yer verilmektedir. Anlaşmaya göre bir geri kabul başvurusunun hızlandırılmış prosedür çerçevesinde yapılmış ise 5 gün içerisinde; diğer durumlarda ise 25 gün içerisinde yazılı olarak cevaplanacağı belirtilmektedir. Daha genel bir şekilde kişi eğer üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız ise en az 6 ay içerisinde talep eden ülkenin, talep edilen ülkeye başvuru gerçekleşmesi gerekmektedir. Talep edilen ülkenin, yapılan başvuru sürecinde eğer hızlandırılmış prosedür uygulanıyor ise 5 gün, normal prosedür uygulanıyorsa 25- 60 gün içerisinde yanıt vermesi öngörülmüştür (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.11).

12.maddede ise geri kabulü gerçekleştirilecek olan kişinin transfer ve ulaşımı ile ilgili esaslara yer verilmektedir. 12.maddeye göre transferi gerçekleştirecek olan kişi ile alakalı talep eden devlet, talep edilen devleti en az 48 saat önce gayri resmî bile olsa bilgilendirmek durumundadır. Transfer işlemi hava, kara veya deniz yoluyla gerçekleştirilebileceği de belirtilmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.12). Bu madde çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir konu ise Türkiye ile AB arasında imzalanan GKA kapsamında AB’de yasa dışı kalan Türkiye vatandaşları veya Türkiye üzerinden geçiş yapıp AB’de yasa dışı kaldıkları tespit edilenlerin, Türkiye’ye iade işlemleri ile ilgili maddi masraflar gönderen ülke tarafından karşılanması noktasındadır (T.C. AB Bakanlığı, 2018, www.ab.gov.tr).

Bu durumda, üçüncü ülke vatandaşlarının iadesi sonrasında Türkiye’den geldikleri ülkeye gönderilinceye kadar geri gönderme merkezlerinde bekledikleri süre zarfındaki masraflar Türkiye tarafından karşılanmaktadır. Bu Türkiye açısından maddi bir yükümlülük anlamına gelmektedir.

13.maddede ise hatalı kabullere yer verilmektedir. Buna göre Talepte Bulunan Devlet, Talep Edilen Devlet tarafından yeniden kabul edilen herhangi bir kişiyi, ilgili kişinin devirinden sonraki üç ay içinde, bu Anlaşmanın 3 ila 6. maddelerinde belirtilen şartların karşılanmadığı tespit edilirse geri almaktadır (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.13).

14.maddede Transit ilkelerine yer verilirken; Anlaşma tarafları, üçüncü ülke vatandaşlarının veya vatansız kişilerin geçişini, bu kişilerin doğrudan varış ülkesine iade edilemediği durumlarla sınırlandırılacağı belirtilmektedir. Türkiye, eğer bir Üye Devlet talep ederse üçüncü ülke vatandaşlarının veya vatansız kişilerin geçişine izin vermektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.14).

Transit prosedürünün yer aldığı 15. Maddede transit işlemleri için başvuru, Talep Edilen Devletin yetkili makamına yazılı olarak yapılması gerektiği ve transit türünün (hava, deniz veya kara yoluyla), diğer olası transit devletler ve amaçlanan nihai varış yerinin; ilgili kişinin detaylarının (örn. ad, soyadı, kızlık soyadı, kullanılan / bilinen diğer adlar veya takma adlar, doğum tarihi, cinsiyet ve - mümkünse - doğum yeri, uyruk, dil, tür ve sayı, seyahat belgesi); öngörülen giriş noktasının, transfer süresinin ve refakatçilerin kullanımının; Talepte Bulunan Devletin görüşüne göre, Madde 14 (2) uyarınca koşulların yerine getirildiğine ve Madde 14 (3) uyarınca reddedilme nedenlerinin bilinmediğine dair bir beyanın yer alması hükme bağlanmaktadır (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.15).

16.madde ulaşım ve transit maliyetlerine yer vermektedir. 16. Maddede geri kabul sürecinde ulaşım masraflarının talepte bulunan devletin sınır noktasına kadar ya da diğer bazı talepler için varılacak, iade edilecek ülkenin sınırına kadar talep eden devlet tarafından üstlenileceği belirtilmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.16).

Anlaşmanın 17. Maddesinde Kişisel Veriler yer almaktadır. Maddeye göre (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.17) kişisel veriler hukuki bir şekilde kaydedilmelidir. Bu bilgilerin toplanma amacı Anlaşma çerçevesinde kullanıma dönük olmalı ve bu amaca yönelik olarak ilgili ve yeterli olmalıdır. Bu amaçlar dışında ne bilgileri toplayan, ne alan ne de ileten taraflar kullanmamalıdır. Bu veriler iadeye konu olan kişinin özellikleri; pasaport, kimlik gibi temel bilgileri ve transfer durakları ve rotası gibi bilgiler dahilinde olmalıdır (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.17).

18.maddede Anlaşmanın, Birliğin, Üye Devletlerinin ve Türkiye'nin, taraf oldukları uluslararası sözleşmeler de dahil olmak üzere uluslararası hukuktan doğan haklarına, yükümlülüklerine ve sorumluluklarına hanel getirmeyeceği hükme bağlanmaktadır (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.18).

Anlaşmanın 19. maddesinde Anlaşmanın uygulanması ve yorumlanmasında birbirlerine karşılıklı yardım sağlamak üzere bir ortak Geri Kabul Komitesi oluşturulacağı belirtilmekte ve Komite'ye Anlaşma'nın denetimi, Anlaşma ile ilgili bazı düzenlemelerin kararını vermek gibi önemli görevler yüklemektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.19).

20.maddede Anlaşmanın uygulama protokollerine yer verilmektedir. Bu maddeye göre, taraflardan birinin talebi üzerine, Türkiye ve bir Üye Devlet, diğerlerinin yanı sıra, yetkili makamların belirlenmesi, sınır geçiş noktaları ve temas noktalarının değişimi, üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansız kişilerin iade koşulları, mülakat prosedürü gibi hususları içeren kuralları uygulayan bir Protokol hazırlamaktadır (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.20).

21.maddede Anlaşmanın Üye Devletlerin ikili geri kabul anlaşmaları veya düzenlemeleri ile ilişkisi düzenlenmektedir. Buna göre Madde 24(3)'e hâlel getirmeksizin, bu Anlaşmanın hükümleri, 20. madde uyarınca münferit Üye Devletler arasında imzalanmış veya onaylanmış olabilecek, yetkisiz olarak ikamet eden kişilerin geri kabulüne ilişkin yasal olarak bağlayıcı herhangi bir aracın hükümlerine göre öncelik taşımaktadır (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.21).

Anlaşmanın coğrafi uygulama alanına yer verilen 22. maddesine göre, Avrupa Birliği Anlaşmasının yürürlükte olduğu topraklarda, ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarında geçerli olmakla birlikte, Danimarka Krallığı topraklarında geçerli kabul edilmemektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.22).

Hem Türkiye hem AB, sınırları arasındaki göç akışlarını yönetmek için ortak sorumluluk, dayanışma ve eşit ortaklık ilkeleri temelinde uygulamayı 23. maddede hükme bağlayarak Anlaşmayı kabul etmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.23).

Anlaşmanın yürürlüğe girmesinin, süresinin ve sona ermesinin düzenlendiği 24. maddede 4. ve 6. maddelerinde ortaya konulan yükümlülüklerin bu Maddenin 2. Paragrafında belirtilen tarihten üç yıl sonra uygulanmaya başlanacağı belirtilmektedir. Anlaşma süresi açısından ise süresiz olarak imzalandığı ifade edilmektedir. Anlaşmanın sona ermesinde ise her iki tarafın da resmi olarak diğerine bildirimde bulunarak bu Anlaşmayı feshedebileceğine yer verilmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.24).

Anlaşmanın son maddesi olan 25. maddede çeşitli eklere yer verilmektedir (Geri Kabul Anlaşması, 2014, md.25).

4.2 Geri Kabul Anlaşması'nın Ardından

İstatistiksel açıdan değerlendirildiğinde Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği verilerine göre Yunan adalarına geçişler Anlaşma imzalandıktan sonra 2015 yılına kıyasla

azalmıştır. Anlaşma öncesi dönem olarak, 2015 yılına ait verilere göre Ege Denizi'nden Yunanistan'a geçen düzensiz göçmen sayısı milyon ile ifade edilirken, Anlaşmanın uygulanması sonrasında, 2016 yılında bu sayı Aralık 2016 itibarıyla 170.000 olarak hayli düşüşe geçmiştir (Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği, 2016, data2.unhcr.org).

Rakamların ötesinde Anlaşmanın değerlendirilmesi açısından, Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanması sonrasında Avrupa Birliği tarafından bu anlaşmanın getirisi olarak Suriyeliler için, Akdeniz'deki batan gemiler göz önüne alınırsa daha güvenli ve prosedürler çerçevesinde daha yasal yolların oluşturulduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, sağlık, sosyal hizmetler, altyapılar, eğitim gibi konularda verilen finansal destek ile Türkiye'de bulunan Suriye'lilerin durumunun iyileştirilmesi yönünde adımlar atıldığı ve Türkiye'nin desteklediği ifade edilmektedir (Bozkaya ve Kıncal, 2018: 115, 118).

Türkiye açısından Anlaşmayı değerlendirmek gerekir ise, Avrupa Birliği ile arasında gerçekleşen Geri Kabul Anlaşması'nı imzalarken Türkiye'nin önemli savunma argümanlarından birisini vize serbestisi oluşturmaktadır. Geri Kabul Anlaşmasının imzalanması ile başlayan süreçte vize serbestisi diyalogu sürecinde oluşturulan Meşruhatlı Yol Haritası'nda AB'ye uyum sağlanması gereken şartlar yer almaktadır. Bu şartlar 72 kriter olarak değerlendirilmekte ve hepsi yerine getirildiği takdirde Türkiye'ye vize muafiyetinin değerlendirileceği belirtilmektedir. Fakat Avrupa Komisyonu tarafından 4 Mayıs 2016 tarihinde yayınlanan Üçüncü Vize Serbestisi İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin 67 kriteri başarıyla yerine getirdiği, 5 kriterin ise yerine getirildiği takdirde vize serbestisi sağlanması yönünde tavsiye kararı alınmıştır (Avrupa Komisyonu Üçüncü Vize Serbestisi Raporu, 2016, ec.europa.eu). Türkiye açısından bu noktada değerlendirilmesi gereken önemli bir konu, daha önce katılım müzakereleri yürüten hiçbir aday ülke, AB sınırları içerisinde vizesiz seyahat etme hakkından mahrum bırakılmamıştır. AB aday ülkesi statüsüne sahip olup AB'ye giriş sırasında vizeye tabi tutulan tek ülke Türkiye'dir. Vize kolaylığı ve muafiyeti çerçevesinde Geri Kabul Anlaşmasını değerlendirmek gerekirse Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, vize muafiyeti talebi beraberinde AB'nin dış sınırlarını koruma şartını da getirmektedir (aktaran Saliji, 2018: 78). AB hem düzensiz göçü kendi sınırları dışarısında tutmak çabasında hem de teşvik edici bir araç olarak vize serbestisini ya da kolaylığını yerine getirmemektedir. Bu noktada Türkiye'nin vize serbestisi talebi, AB'nin düzensiz göçlere karşı önlem alma çabası anlaşmanın imzalanması için ortak noktada buluşmayı sağlasa da devam eden süreçte her iki ülkenin çıkarlarının çatıştığı görülmektedir (Bozkaya ve Kıncal, 2018: 117).

Her iki taraf olarak Türkiye ve Avrupa Birliği'nin ötesinde, göç hareketlerini gerçekleştiren kişiler olarak göçmenlerin insan olduğu gerçeğinden hareketle, asıl değerlendirilmesi gereken

nokta olarak, bu Anlaşmanın göç eden kişiler açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim, milyonlarca insan, Suriye özelinde değerlendirmek gerekirse, isteğe bağlı ve keyfi sebeplerden çok zorunlu nedenler ile düzensiz göç hareketlerinin bir parçası olmaktadır. Bu kapsamda insan olarak herkesin temel hakları vardır ve geri kabul anlaşmalarının insanlara karşı çizdiği sınırlar bu kapsamda eleştirilmektedir. Nitekim, AB iltica taleplerini bireysel olarak değil; toplu değerlendirerek süreci sonlandırmaktadır. Her bireyin kendi sebep ve sonuçları olması gerekirken, AB bireylere bu hakkı tanımamaktadır. Toplu değerlendirmeler neticesinde ülkesine geri gönderilenler arasında iltica hakkına sahip olması gereken sığınmacıların olabileceği ihtimali bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri Antonio Guterres'e göre de bu kişilere ilk andan itibaren "yasadışı" etiketi yapıştırılmakta ve nedenleri farklı olsa dahi herkesin aynı şekilde değerlendirildiği ifade edilmektedir (Hasselbach, 2009, www.dw-world.de). Buna ek olarak sığınmacılar toplu şekilde sınır dışı edildiğinde iltica başvurusu yapma ve bu başvuruyu izleme, savunma gibi haklardan da yoksun kalmaktadırlar (Duruel, 2017: 7).

Çeşitli sivil toplum kuruluşları da geri kabul anlaşmalarına karşı çıkmaktadır. Bunlardan birisi olan ve göçmen haklarını savunan Migreupop'a göre; geri kabul anlaşmalarının içeriği, alıkonma merkezleri yeterince şeffaf ve görünür olmamaktadır. Nitekim kimi STK'lar tarafından bu alıkonma merkezleri "uluslararası hukukun uygulanmadığı bölgeler"; geri kabul anlaşmaları ise "sınırdışı anlaşmaları" olarak adlandırılmaktadır. STK'lar bu çerçevede alıkonma merkezleri üzerinde gözlem olanağı yaratılmasını ve geri kabul anlaşmalarının artık uygulanmamasını talep etmektedirler (Şemşit, 2010: 237-238).

Tüm getiri ve eleştirilerin yanında Türkiye ile AB arasındaki anlaşmada bugünkü durum neyi göstermektedir? Her iki tarafın beklenti ve söylemleri hem o dönemde hem de şuan gündemde yer almış ve almaya devam etmektedir. Politik liderlerin ve aktörlerin söylemleri ve uygulamaları geri kabul anlaşmasının bugün geldiği noktayı da en başından itibaren gözler önüne sermektedir. Nitekim anlaşmanın imzalanması sürecinde, Türkiye'nin vize konusuna verdiği önem dikkate alınarak, vize konusundaki söylemler dikkat çekmektedir. 2014 yılında Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Alman Raportörü Renate Sommer "vize muafiyeti beklentisinin gerçekçi olmadığını" açıklamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 2014: 14). 2015 yılı Ekim ayında ise Almanya Şansölyesi Angela Merkel, "mülteci krizinin çözümü için Türkiye'ye ihtiyaç duyduklarını fakat Türkiye'nin AB üyeliğinin söz konusu olamayacağını" söyleyerek AB'nin Türkiye'nin vize beklentisine karşılık vermeyeceğini o dönemde belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 2015: 9). Vize diyalogu sürecinde istediğini alamayan Türkiye adına Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından verilen demeçte ise vize serbestisi sağlanmadığı takdirde Geri

Kabul Anlaşması'nın ve 18 Mart Mutabakatının uygulanmayacağı açıklanmıştır (“Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun “Frankfurter Allgemeine Zeitung”'a Verdiği Mülakat”, 2016, www.mfa.gov.tr). Yine Çavuşoğlu tarafından 2019 yılında Temmuz ayında açıklama yapılmış ve AB ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın vize serbestisi geciktiği için askıya alındığı açıklanmıştır (“Geri Kabulü Askıya Aldık”, 2019, www.milliyet.com.tr). Son döneme ise Suriye'nin İdlib eyaletinde 27 Şubat'ta düzenlenen hava saldırısı sonrası Türkiye'nin AB'ye gitmek isteyen mültecileri durdurumama yönünde kararı damga vurmuştur (Kesler ve Kulu, 2020, www.hurriyet.com.tr). Avrupa'ya sınır kapılarını açan Türkiye'nin bu kararından sonra binlerce göçmen Avrupa sınır kapılarına doğru harekete geçmiştir. Yaşanan gelişmeler sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi Sözcüsü Ömer Çelik bu konuda yaptığı açıklamada, “Türkiye'nin yeni mülteci baskısını taşıyamayacağını, Türkiye'nin kapasitesinin artık dolduğunu söylemiştik...Mülteci politikamız aynıdır ama ortada bir durum var, artık mültecileri tutabilecek durumda değiliz” şeklinde açıklama yapmıştır (Tokyay, 2020, tr.euronews.com).

Son gelişmeler de göstermektedir ki göçmenler Türkiye ve AB'nin ikili ilişkilerinde kimi zaman koz, kimi zaman şantaj bağlamında kullanılabilir. Nitekim Müge Dalkıran'ın belirttiği gibi “Alman Şansölye Angela Merkel, Türkiye'nin mülteci meselesini siyasi bir kart olarak kullandığını, bunun da kabul edilemeyeceğini belirtiyor. Dolayısıyla şu anda AB'den mülteciler için daha fazla yardım gelip gelmeyeceği değil, Türkiye'nin mültecileri AB üzerinde bir baskı aracı olarak kullandığı tartışılıyor.” (Tokyay, 2020, tr.euronews.com).

Türkiye açısından göçmenlere kapılar açılırken, sınırın diğer tarafından göçmenler çeşitli müdahalelere maruz kalmışlardır. Yunanistan'ın tazyikli sıcak su, biber gazı, plastik mermi ve gerçek mermi uygulamaları gibi sert müdahalelere maruz kalan göçmenlerden 3'ü hayatını kaybederken, 250'nin üzerinde ise yaralanma meydana gelmiştir (Yıldırım, 2020, halktv.com.tr). Bugün ise Covid-19 virüsü nedeni ile sınır kapıları giriş ve çıkışlara kapatılırken, sınırda bekleyen binlerce göçmen yurtiçinde çeşitli illere gönderilmiştir.

5. Sonuç

Göç hareketlerinin dünyadaki siyasi, sosyal, ekonomik ve iklimsel krizlerin etkisi ile önümüzdeki dönemlerde de devam edeceği açıktır. Altı çizilmesi gereken ise göç hareketlerinin engellenebileceği ihtimalinden çok nasıl yönetilebileceği üzerinedir. Eğitim, iş, emeklilik amaçlı göçlerin yanında zorunlu nedenlere bağlı olarak gerçekleşen göçler ise yönetilecek göç hareketlerinin içeriği açısından daha çok önem taşımaktadır. Nitekim, Suriye örneğinde olduğu gibi, kişiler keyfi sebeplerin ötesinde yaşamlarına devam edebilmek amacı ile göç

etmektedirler. Hedef ülkelerin uyguladığı katı göçmen yasaları, sıkı sınır denetimleri ve olumsuz bakış açısı göçmenleri yasal yolların dışında göç etmeye zorlamaktadır.

Düzensiz göç kavramı ile tanımlanan bu göç akınlarına en fazla maruz kalan ülkelerin başında ise Türkiye ve Avrupa Birliği üye ülkeleri gelmektedir. Türkiye ile AB arasındaki ilişkilere son dönemde göç hareketleri ve göçmenler damgasını vurmuştur. İkili görüşmelerin ana gündem maddesini özellikle düzensiz göç hareketleri oluşturmuştur. Bu anlamda göçün Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri derinleştirdiği söylenebilmektedir. İkili ilişkiler çerçevesinde, çalışmada da değinildiği üzere Geri Kabul Anlaşması gibi ortak adımlar atmaktadır. Geri Kabul Anlaşması'nın düzensiz göçü yönetme konusundaki başarısı ise tartışmalıdır. Türkiye açısından vize serbestisinin sağlanması, AB açısından düzensiz göçün kendi sınırlarının dışında yönetilmesi amacı ile imzalanan Anlaşmada, bugün gelinen noktada ne Türkiye'ye vize serbestisi gerçekleşmiş, ne de AB düzensiz göç akınlarına kalıcı bir çözüm bulabilmiştir.

Geri Kabul Anlaşmasının gerekleri kapsamında 2015 yılı ile 2016 yılı verileri özellikle Ege ve Akdeniz rotasında düzensiz göç yönetiminde başarılı adımlar atıldığını gösterse de, bu verileri yaratanların insanlar olduğu unutulmamalıdır. Akdeniz'de batan gemide ölen yüzlerce göçmen de, alıkonma merkezlerinde bekleyen binlerce göçmen de insandır ve Geri Kabul Anlaşması'nın hedefinde bu kişiler yer almaktadır. Bu anlamda Geri Kabul Anlaşması'nın insan hakları açısından değerlendirilmesi ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, genel anlamda değerlendirildiğinde sınıfta kalmaktadır.

6. Kaynakça

“Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun “Frankfurter Allgemeine Zeitung“a (FAZ) Verdiği Mülakat”, 2016, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-cavusoglu_nun_frankfurter-allgemeine-zeitung_a_faz_verdigi-mulakat_31-temmuz-2016---1-agustos-2016.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).

“Geri Kabulü Askıya Aldık”, 2019, (<https://www.milliyet.com.tr/dunya/geri-kabulu-askiya-aldik-6004216>, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).

“Türkiye'deki Suriyeli Sayısı”, 2020, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).

Arslan, M. İ. (2012). The Paradoxes of European Union Immigration Policy and Its Repercussions on Turkish-EU Relations. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Atasü Topcuoğlu, R. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. İnsan Hakları Yıllığı, 34, 1-20.

- Avrupa Komisyonu Üçüncü Vize Serbestisi Raporu. (2016). http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160504/third_progress_report_on_turkey_visa_liberalisation_roadmap_en.pdf, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği. (2016). Refugee/Migrants Emergency Response–Mediterranean, <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).
- Bozkaya, Ö. & Kıncal, A. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Suriyeli Yerinden Edilmiş Kişiler Bağlamında Türkiye'nin Göç Politikasındaki Gelişimin Değerlendirilmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 90-126.
- Cumhuriyet Gazetesi, 28 Şubat 2014, “AB'den Vize İçin Olumsuz Sinyal”.
- Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ekim 2015, “Merkel Vazgeçmiyor: 'AB Üyesi Olamazsınız”.
- Duruel, M. (2017). Avrupa Birliği Göç Politikası ve Kitleli Göç Akınları Karşısındaki Durumu. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 1-12.
- Düvell, F. (2006). Irregular Migration: A Global, Historical and Economic Perspective, *Illegal Immigration in Europe*, der. Franck Düvell, New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230555020_2
- Geri Kabul Anlaşması, (2014), [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507(01)&from=EN), (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2), 81-100.
- Hasselbach, Cristoph (2009). AB Ortak Göç Politikası Arıyor. *Deutsche Welle*, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4129771,00.html>, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- Kesler, Musa & Kulu, Levent. (2020), “Sınır kapıları açıldı! Akın akın Avrupa'ya” <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sinir-kapilari-acildi-akin-akin-avrupaya-41457864>, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- Koçak, O. & Gündüz, D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 66-91. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.288377>
- Mercan, S. (2016). Geri Kabul Anlaşması ve Mülteci Krizi Etkisinde Türkiye-AB İlişkileri. *EURO Politika*, 2. 12-19.
- ORSAM. (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi. Rapor No:22.

- Perruchoud, R., ve Redpath, J. (2013). Göç Terimleri Sözlüğü. Uluslararası Göç Örgütü, Türkçe Baskı, (31).
- Saliji, T. (2018). Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Samers, M. (2001). “Here to work”: Undocumented immigration in the United States and Europe. SAIS Review XXI, (1): 131-145. <https://doi.org/10.1353/sais.2001.0022>
- Shrestha, N. R. (1987). International Policies and Migration Behaviour: a Selective Review. World Development, 15(3), 329-345. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(87\)90017-9](https://doi.org/10.1016/0305-750X(87)90017-9)
- Şemşit, S. (2010). Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları. Doktora Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Şemşit, S. (2018). Avrupa Birliği Politikaları Bağlamında Uluslararası Göç Olgusu ve Türleri: Kavramsal Bakış. Yönetim ve Ekonomi, 25(1), 269-289. <https://doi.org/10.18657/yonveek.407308>
- Şen, Y.F. & Özkurul, G. (2016). Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Bir Eşik: Sığınmacı Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme. Göç Araştırmaları Dergisi, 2(2), 86-119.
- T.C. AB Bakanlığı. (2018). Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtlar, <https://www.ab.gov.tr/49332.html>, (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik6/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi_409_422_424_icerik, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Tokyay, Menekşe, (2020). Mültecilere Kapıların Açılması Göçmen Mutabakatının Sonu Mu?. <https://tr.euronews.com/2020/03/04/multecilere-kapilarin-acilmasi-gocmen-mutabakatinin-sonu-mu>, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- Türkiye-AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisi, T.C. AB Bakanlığı. (2015), https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/29_kasim_2015_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2020).
- Türkiye-AB Zirvesi Ortak Açıklaması, (2016), https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2020).
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (Erişim Tarihi: 21.05.2020)
- Yıldırım, İrem, (2020). “Sahi Sınırdaki Göçmenlere Ne Oldu?”. <https://halktv.com.tr/ozel-haber-analiz/sahi-sinirdaki-gocmenlere-ne-oldu-422830h>, (Erişim Tarihi: 17.05.2020).